

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКА РАДИОНИЦА – СВРЉИГ

књига XIX

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ

ЗБОРНИК

за проучавање културе источне Србије
и суседних области

ДУХОВНА И МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА СТАНОВНИШТВА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ

Главни и одговорни уредник

Сретен Петровић

Уредник

Недељко Богдановић

Редакција

Петар Влаховић, Михај Н. Радан, Драган Жунић,
Станка Јанева, Ивица Тодоровић, Раде Милојковић,
Ирена Љубомировић, Војислав Филиповић, Зоран Вучић

Секретар редакције

Славиша Миливојевић

Сврљиг
2015

Издавач:
ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКА РАДИОНИЦА – СВРЉИГ
Боре Прице 2, Сврљиг, тел. 018/ 821–059
www.kcsvrljig.rs

За издавача:
Раде Милојковић

Рецензенти:
Сретен Петровић
Недељко Богдановић
Војислав Филиповић
Ивица Тодоровић

Лектор
Недељко Богдановић

Превод резимеа на енглески:
Марина Цветковић

Класификација
Татјана Филиповић – Радулашки

Припрема и штампа
Чигоја штампа, Београд

Тираж
300

Штампано 2015

Етно-културолошки ЗБОРНИК, књ. XIX, Сврљиг 2015

ДУХОВНА И МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА СТАНОВНИШТВА
ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ

У овом броју Зборника доносимо прилоге
етнолошких, археолошких и културолошких
истраживања културе
источне Србије и суседних области

Председник Савета Етно-културолошке радионице
мр Раде Милојковић

Председник Управног одбора Етно-културолошке радионице
проф. др Сретен Петровић

Савет редакције зборника

др Радост Иванова (Софија)
др Танас Вражиновски (Скопје), др Драган Жупић (Ниш)
др Сретен Петровић (Београд), др Недељко Богдановић (Ниш)
др Анна Плотникова (Москва), др Бранимир Ђорђевић (Ниш)
др Весна Марјановић (Београд), мр Раде Милојковић (Сврљиг)
др Милена Беновска-Събкова (Софија), др Владимир П. Петровић (Београд)
др Оливера Васић (Београд), др Дејан Крстић (Зајечар)

ДЕПО ЛАТЕНСКИХ МЕТАЛНИХ ПРЕДМЕТА СА ЈУЖНИХ ПАДИНА ПЛАНИНЕ РТАЊ

Рад се бави анализом металних предмета који су као случајан налаз доспели до Историјског музеја Србије. Пронађени депо потиче са јужних падина планине Ртањ, прецизније, са врха брда званог Васиљевац, који се налази у атару села Врмца (Сокобања). Према својим карактеристикама предмети су одређени у период млађег гвозденог доба и етнички се могу везати за келтску популацију.

Кључне речи: Латен, Скордисци, Ртањ, појасне копче типа Ламинци, фибуле типа Језерине, симплиум типа Pascete, гвоздене фибуле фасетираног лука, мамузе, копља, бојни нож.

Локалитет Паклеш-Васиљевац се налази на југозападном ободу планине Ртањ у атару села Врмца, 14 km северозападно од Сокобање. Место налаза оставе смештено је при заравњеном платоу врха Васиљевац (720 m). Брдо са кога се пружа величанствен поглед на планину Ртањ, прекривено је травнатом и ниском жбунастом вегетацијом са доста кречњачких блокова расутих по околини. Чини се да на самој локацији нема много земљаног седимента о чему сведоче матичне стене које на неким местима излазе из земљане основе. Читава област мештани називају Паклеш или Паклешка страна. Област заузима пар квадратних километара и обухвата подножје, другог по висини Ртњевог врха – Кусак (1309 m), који попут оштрог гребена штрчи из једноличног околног рељефа. То је област високих језерских тераса, прилично равна, каскадно нагнута ка југу, испресецана махом плитким, сувим долинама и јединим активним – Паклешким потоком. Читава област је гола и сува, са честим облицима плитког загађеног карста.¹ Занимљиво, да је нижа област Паклеша једина област на северном ободу Сокобањске котлине у којој су заступљени плодни терцијерни седименти какви се срећу у нижим деловима котлине.² Тако да не чуди што је овде некад постојало старије насеље од чијих житеља је једним делом формирано село Врмца, али о томе се мало шта задржало у традицији мештана.³ До скоро, ова брдовита област је била интензивно експлатисана од стране сезонских овчара о чему сведоче бројне наменске колибе раштркане по околини, док је долина Паклешнице коришћена за земљорадњу и воћарство.

Долином Паклеша се све до почетка XX века, користио стари пут, који је преко Лукавичке преседлине повезивао Сокобањску и Црноречку котлину.⁴ Овај пут који

¹ Цвијић, Ј. (1913), Ртањ, *Гласник Српског географског друштва*, св. 2: 289–293.

² Цвијић 1913: 290.

³ Јовановић, С.П. (1924), Бања, Српска Краљевска академија, *Српски етнографски зборник* 29: 79.

⁴ Дакић, Ј.Б. (1967), *Сокобањска котлина економско-географска студија*, Географски институт „Јован Цвијић“, посебна издања, књ. 19: 85; Јовановић 1924: 78.

се вероватно користио и у антици (на шта указује распоред околних кастела),⁵ некада је имао много већи значај јер се од Сокобање настављао преко планине Озрен до Ниша, повезивајући тако Моравску долину са Тимоком. Паклешка област добија још више на значају уколико се узме у обзир Цвијићева белешка у којој аутор наводи да из црвених кречњака у оближњој Глоговитој падини, испод косе Соларнице, избија јак извор који носи буботке мрке гвожђевите руде.⁶

Да је јужно подножје Ртња било интересна територија популацијама у гвозденим добу, потврђују неколико групних налаза познатих из археолошке литературе. Из оближњег села Шарбановца откривена је већа остава бронзаног накита, као и више појединачних предмета од бронзе и ћилибара за које се на основу пронађених урни сматра да потичу из некрополе, али подаци о овом налазу су непотпуни, недовољно јасни и понекад противречни.⁷ Са локације Трапови (око 1 km северније од брда Васиљевац) пронађен је праисторијски депо, који је Васић видео као дар на једном гробу у Врмци и прибавио за Народни музеј.⁸

Депо са Васиљевца се састоји из 63 предмета различите намене и 68 фрагмената бакарног лима, који чине остатке једне или више посуда, као и делове лима који су зубом времена отпали са издвојених посуда и појасева регистрованих у остави.⁹ Из инвентара оставе највећу пажњу привлаче 4 појасне копче типа Ламинци, 2 фибуле типа Језерине, 2 бакарне фибуле, 6 гвоздених фибула, 3 гвоздене наруквице, гвоздени прстен, 2 симпулма типа Паскете, 10 мамуза, 4 копља, 10 мања гвоздена ножа, већи бојни нож са орнаментом и још пар десетина мање занимљивих предмета попут окова, игли, жице итд. (сл. 2). Овде ћемо пажњу посветити само најбитнијим налазима.

Појаси типа Ламинци продрозумевају налазе металних копчи најчешће израђених у комбинацији гвожђа и бакра, које су се качиле на кожни појас.¹⁰ Према анализи гробних целина, осим неколико изузетака у Румунији, ови појасеви представљају делове женске ношње, а порекло им према многим ауторима треба тражити у аутохтоној панонско-илирској ношњи.¹¹ Јављају се на широком

⁵ Рашковић, Д. (2010), Примери налаза новца на локалитетима рановизантијских утврђења на југу централне Србије, *Ниш и Византија IX*: 173.

⁶ Цвијић 1913: 282.

⁷ Ђурић, Н. (1985), Налази гвозденог доба из околине Ниша, *Зборник 1*: 18; Гарашанин, М. (1951), Једна скица хронологије металног доба Србије, *Историјски гласник 3/4*: 58; Holste, F. (1951), *Hortfunde Südsteuropas*, Marburg/Lahn. Т. IV; Гарашанин, М., Гарашанин, Д. (1954), *Археолошка налазишта у Србији*. Београд. 59; Каталог изложбе (1971), *Праисторијске културе Поморавља и источне Србије*, Ниш. 51; Стојић, М., Јоцић, М. (2006), *Ниш, културна стратиграфија праисторијских локалитета у нишкој регији*, Београд-Ниш. 244–245.

⁸ Гарашанин, Гарашанин 1954: 59; Гарашанин, М. (1973), *Праисторија на тлу Србије*, Београд. 469, Т. 98.

⁹ Историјски музеј Србије је током 2014. године, обогатио своју збирку овим налазима. Остава је до Музеја стигла откупом од М. Пантића, председника нумизматичког друштва „Сокоград“ из Сокобање. Он је до оставе дошао, такође откупом од дивљих археолога који су истраживали локацију метал-детекторима. Обиласком локације аутори рада су налазима аутентичне керамике, као и видним местом самог откопа проверили потенцијал читаве приче.

¹⁰ Todorovic, J. (1968), *Kelti u jugoistočnoj Evropi*. Beograd. 62.

¹¹ Marjanić-Pandžić, N. (1972), Kasnolatenški grobovi iz Sotina. *VAMZ 3.s.*, 6–7: 65; Božić, D. (1981), Relativna kronologija mlajše železne dobe v jugoslovanskem Podonavju, *Arheološki vestnik 32*: 334; Todorović 1968: 62.

потезу од јужне Паноније и Румуније, па све до Украјне, а неколико примерака који представљају импорт познато је са подручја Словеније, северне Мађарске и Бугарске.¹² Према типолошкој подели М. Бабеша,¹³ Васиљевачки примерци припадају I групи – тј. копчама са шарнирском конструкцијом, које се даље према облику украсне плоче могу одредити у варијанту В – тј. издужено четвртасту. Од укупно 4 копчи са локалитета Паклеш-Васиљевац, један примерак је прилично фрагментован, док су преостала три примерка очувала готово све своје елементе осим украсног бакарног лима, који је остао очуван у фрагментима (Т. I/1–3). На примерцима са очуваним бакарним лимом украс је изведен техником искуцавања, а видљиви мотив су једноструке и двоструке гирланде. Налази ламиначких копчи које припадају типу I варијанти В су познати са локалитета из гробова 14, 39 и 110 на Карабурми,¹⁴ гроб 33 из Роспи Ћуприје,¹⁵ гроб 1 из Змајевца,¹⁶ разорени гробови из Даља,¹⁷ Доњих Ламинца,¹⁸ Сремске Митровице¹⁹ и Кабраловца код градине на Босуту,²⁰ са градинског локалитета Piatra Craivii од 6 копчи 3 су одређене у Бабешов тип IB, док са латенског насеља из Попеште у Мунтенији имамо интересантан појас истог типа са антропоморфним мотивима,²¹ за које Бабеш тврди да припадају искључиво Дачком етничком кругу. Углавном се сви типови ламиначких појасева са шарнирском копчом грубо датују у I век п. н. е. тачније у LT D1, док је знатно мање доказа који би ове копче могле одредити у млађу фазу касног латена (LT D2), попут налаза појаса са Гомолаве,²² Белетов Врт у Новом Месту²³ и примерак са ушћа Слатинске реке.²⁴ Тодоровић је склон констатацији да су ламиначке копче овалног облика (варијанта А) старије и да вуку корене чак из средине III века п.н.е., док примерке правоугаоног облика (варијанта В) сматра знатно млађим и датује их у другу половину I века п.н.е.²⁵

¹² Drinić, I. (2009), Dvije pojasne kopče tipa Laminci iz Dalja, *VAMZ*, 3.s., XLII: 306.

¹³ Babeş M. (1983), *Paftalele Latène târzii din sud-estul Europei*. SCIVA, 34/1983: 196–214.

¹⁴ Todorovic, J. (1972), *Praistorijska Karaburma*. Beograd. 15, 21 i 34–35, T. V, XV и XXXII.

¹⁵ Todorovic, J. (1963), *Rospri Ćuprija – nécropole de l'époque de La Tène à Beograd*. InvArch, Jugoslavija, fasc. 6, Y 47 -Y 56. Bonn. 193.

¹⁶ Marjanić-Pandžić 1972: T.I, V.

¹⁷ Drinić 2009: 305–307.

¹⁸ Truhelka, Ć. (1901), *Rezultati prehistoričkog istraživanja u Bosni i Hercegovini (tečajem godine 1900)*, *GZM* 16: T. I, II.

¹⁹ Tapčevski-Ilić, M., Filipović, V. (2012), A Late Iron Age Grave Find from Sarmia, in: *Iron age rites and rituals in the carpathian basin*. Proceedings of the international colloquium from Târgu Mureş, 7–9 October 2011. Târgu Mureş. 455–456, T. I/9.

²⁰ Popović, P. (2003), Gradina na Bosutu kod Vašice, *Opuscula Archaeologica* 27: 313, T. 5.

²¹ Vulpe, R. (1957), Şantierul arheologic Popeşti, *Materiale şi Cercetări Arheologice* 3: 241, fig. 21/3.

²² Jovanović B., Jovanović M. (1988), *Gomolava, Naselje mladež gvozdenog doba*. Novi Sad – Beograd. 97–98.

²³ Drinić 2009: 314.

²⁴ Jovanović, A., Korać, M., Janković, Đ. (1986), Le embouchure de la rivier Slatinska reka. *Derdapske sveske* III: 378–400.

²⁵ Тодоровић 1968: 62.

Фибуле типа Језерине биле су један од најпопуларнијих облика накита из завршног периода латенске културе (LT D2), а заступљене су на ширем европском простору од западног Медитерана, преко континенталне Европе све до Балтика. На територији Скордиска фибуле типа Језерине су познате са простора источне Славоније, Срема и северне Србије. Са Васиљевца потичу два примерка (Т. I/5–6) који се могу сврстати у тип II c1 по типологији С. Демеца.²⁶ То су фибуле са кровастим пресеком лука украшеним са по две уздужне глатке траке на ивици лука. На прелазу лука у ногу налази се једно астрагално проширење састављено од три ребра. Правоугаона нога са перфорацијом завршава се троугаоном избочином. Такви примерци су познати са локалитета Чуруг-Виногради,²⁷ Сремска Митровица,²⁸ Нови Бановци,²⁹ Малог Блача,³⁰ Сиска,³¹ Винковци–Блато,³² Оролик-Градина,³³ Даљ,³⁴ Сотин,³⁵ и Белетовем врт.³⁶

Гвоздене фибуле чине збирку од 6 примерака, међу којима пажњу привлачи група од три јако занимљива примерка са фасетираним и украшеним луком (сл. 1, Т. I/4). Реч је о већим фибулама, које из купасти обликоване издужене стопе под углом нешто мањим од 90° нагло прелазе у спљоштени фасетирани лук чији се крај завршава опругом од 4 намотаја и спољашном тетивом (Т. I/4). Стопа је на свом крају савијена тако да формира троугаони, оквирасти држач игле, сличан као код типа Алмгрен 65. Украшене су комбинацијом косих и хоризонталним уреза који су на неким примерцима распоређени у квадратна поља (сл. 1). Нисмо пронашли адекватне аналогije за овакав тип гвоздених фибула али највише сличности имају са Божичевим бронзаним фибулама фасетираног лука,³⁷ које су углавном заступљене у областима од Љубљанског басена до долине реке Адије у области Венето. Демец их је датовао у трећу четвртину I века п.н.е.³⁸ али новија истраживања показују да

²⁶ Demetz, S. (1999), *Fibeln der spätlatene-und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländern*, Frühgeschichtliche und provinzialrömische Archäologie, Materialien und Forschungen Bd. 4., Rahden/Westf. 99–101.

²⁷ Трифуновић, С., Пашић, И. (2003), Стари Виногради у Чуругу – Вишеслојно археолошко налазиште, *Гласник САД* 19.

²⁸ Drnić, I. (2013), *Fibule tipa Jezerine s prostora jugoistočne Panonije*, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 30/2013: 63.

²⁹ Drnić 2013: 64

³⁰ Dizdar, M., Potrelica, H. (2002), Latenska kultura na prostoru Požeške kotline, *Opuscula Archaeologica* 26: 117.

³¹ Košćević, R. (1980), *Antičke fibule s područja Siska*. Zagreb. 45.

³² Dizdar, M., Iskra-Janošić, L., Krznarić Škrivanko, M. (1999), *Vinkovci u svijetu arheologije*. Vinkovci. 120.

³³ Dizdar, M. (2001), Nalazišta latenske kulture na vinkovačkom području, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 18: 118.

³⁴ Drnić 2013: 61.

³⁵ Marjanić-Pandžić, N. (1970), *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*. Vinkovci. 79.

³⁶ Božič, D. (2011), *Prehistoric finds from Tonovcov grad and Iron Age cult places in the Posočje area*. Ljubljana. 260.

³⁷ Božič, D. (2008), *Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto: Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo*. Ljubljana. 85, T. 43.

³⁸ Demetz 1999: 95f, Datierung.

је ова фибула прављена и раније LT D1b.³⁹ Две од преостале три фибуле имају исту конструкцију али нису украшаване, док изузетак чини знатно мања фибула (5,5 cm) са тракастим луком ромбоидног облика и пуним држачем игле.

Симпулум типа Паскете заступљен је у остави са два јако деформисана примерка начињена од танког бронзаног лима висине око 6–8 cm и отворима пречника 9 cm. Посуде су косо разгрнутог обода, кратког врата и полулоптастог трбуха. А. Radnóti је све панонске примерке у две основне типолошке групе: посуде са округлим дном и дугом дршком које нису самостално стајале и посуде са краћом дршком и стабилном стајаћом површином, којима припадају и васиљевачки симпули.⁴⁰ Сачувана су и два фрагмента тракасте дршке такође од бронзе (8x1,5x0,3 и 6,5x1,5x0,3 cm). Један од њих украшен је са по два вертикална и хоризонтална уреза, док други на свом крају рачва у облику слова „V“ (Т. I/13–14). Према типологији М. Castolidi и М. Feugère овакава дршка би могла да припада типу А или В и везује се за рад северноиталских радионица током I века п.н.е., а могуће да су биле у употреби и почетком I века н.е.⁴¹ У Панонији налази оваквих симпулума или његових дршки су познати из Сотина,⁴² Дировог Брјега, Оролика,⁴³ Сремске Митровице,⁴⁴ Руме,⁴⁵ Карабурме,⁴⁶ Мале Врбице, Ајмане,⁴⁷ док су у Румунији познате са налазишта Bănița, Costești, Divici, Piatra Roșie, Rădulești, Tilișca и Cârломănești.⁴⁸

Мамузе су у депоу из Васиљевца заступљене са 9 целих и једним трном мамузе. Све мамузе су начињене од гвожђа и према типологији В. Филипивића припадају типу I прве варијанте, који обухвата мамузе са дугметамо моделованим крајевима.⁴⁹ Ова варијанта са балго испупченим дугмадима већег обима, често украшена урезивањем, а ређе емајлом, представља најзаступљенији тип на територији Србије.⁵⁰ Од васиљевачких мамуза 5 нису украшаване, док су 4 украшене косим и равним урезима на луку и трну, а једна поред украшеног лука и трна на дугметастим крајевима има урезе у виду четири троугаона поља испуњена ситним ромбовима (Т. I/12). У литератури је мамуза типа I прве варијанте позната са локалитета

³⁹ Božič 2008: 86.

⁴⁰ Radnóti, A., (1938), *Die römischen Bronzegefäße von Pannonien. Dissertationes Pannonicae*, Ser. II, No. 6., Budapest. 97.

⁴¹ Castolidi, M., Feugère, M. (1991), Les simpulums. In: *La vaisselle tardo-républicaine en bronze*. Actes de la table-ronde CNRS de Lattes, avril 1990, Dijon. 64–66.

⁴² Majnarić-Pandžić 1974: 62–63, Т. II.1c.

⁴³ Dizdar, M., Radman-Livija, I. (2004), *Finds of Roman bronze ware on Celtic sites in eastern Slavonia*, Acts of the XIVth UISPP Congress, Liège, 2–8 September 2001, British Archaeological Reports 1312. 51, T.I.1,5.

⁴⁴ Taravički-Ilić, Filipović 2012: 455, Т. I/8.

⁴⁵ Брукнер, О. (1995), *Домородачка насеља, у Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем*. Нови Сад. 101.

⁴⁶ Todorović 1972: 13–14, 30–31, Т. III/8; IV/7; XXVIII/15.

⁴⁷ Taravički-Ilić, Filipović 2012: 455.

⁴⁸ Plantos, C. (2005) Some roman imports from the Late-Republican time in pre-Roman Dacia, in: *Omăgiu Profesorului Ioan Andritoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani*. Studii și Cercetări Arheologice. 451–452, Т. I.

⁴⁹ Филипивић, В. (2009), *Мамузе из млађег гвозденог доба у Србији*, Гласник САД 25: 178.

⁵⁰ Филипивић 2009: 178.

Тромеђа,⁵¹ Гомолава,⁵² Гардош,⁵³ Роспи Ћуприја,⁵⁴ Жидовар,⁵⁵ Чаир,⁵⁶ Пиривој,⁵⁷ Велики ветрен,⁵⁸ Чукар,⁵⁹ Доња Топоница,⁶⁰ Облик,⁶¹ Ропал⁶² и Каципуп.⁶³ Најстарији су примерци из Великог Ветрена и Каципупа који вероватно нису млађи од средине I века п.н.е., док су најмлађе мамузе са Гардоша и Тромеђе датоване у размеђе старе и нове ере.⁶⁴

Копља из василевачког депоа направљена су од гвозђа и заступљена су са 4 примерака (Т. I/7–10). Једном од њих је поломљен врх, тако да је остао очуван само усадник облика шупље купе са спљоштеним врхом (Т. I/9), мада је могуће да се ради о пробојцу коришћеном за пробијање непријатељских штитова, које наводи Тодоровић као налазе из гроба 29 на Карабурми и гроба 30 на Роспи Ћуприји.⁶⁵ Преостала 3 копља су у потпуности очувана, од њих два спадају у групу бојних копаља (дуж. 24,1 и 22,4 cm) коришћених за борбу изблиза (Т. I/7–8), док један знатно мањи примерак (13,4 cm) спада у групу кратких бацачких копаља (Т. I/10). Оба бојна копља имају врхове ромбоидног пресека, с тим што један примерак има врх у облику врбовог листа (Т. I/8), док други који је направљен од знатно квалитетнијег, вероватно каљеног челика има тзв. „пламенести“ врх (Т. I/7). Џилит има нешто ширу оштрицу (5,7 cm) ромбоидног облика и пресека. Оваква копља са једноставним ромбоидним пресеком и слабо наглашеним средишњим ребром представљају халштатски облик који се задржао у изради не само у латену већ и у историјском добу.⁶⁶

Ножеви малих димензија који су пронађени у депоу (10 ком.) не привлаче већу пажњу и представљају уобичајени инвентар како келтских ратника тако и обичног становништва. Вредан пажње је већи закривљени бојни нож (26,6 x 4,2 x 0,4 cm) са орнаментом на сечиву. Орнамент се састоји од утиснуте траке у којој је смештен пластични цик-цак мотив који међусобно повезује 5 утиснутих кружних форми и тачком у средини (Т. I/11). Овакви ножеви су чест инвентар у гробовима келтских ратника, а представљају прилагођену верзију кратког мача преузетог од аутохтоних

⁵¹ Брукнер 1995: Т. XVI/160, 161.

⁵² Jovanović, Jovanović 1988: Т. XLVI/18; Tasić, N. (1992), *Skordisci i starosedeci u Podunavlju*. Београд. кат. 93.

⁵³ Вожић, Д. (1984), О старости конјенишкога гроба шт. 16 з латенскога гробишта на београдски Карабурми, у *Keltski voz*. Брежце. сл. 1/2.

⁵⁴ Тодоровић 1963: Y52.

⁵⁵ Вожић 1984: сл. 1/3.

⁵⁶ Стојић, М., Јацановић, Д. (2008), *Пожаревац*. Београд и Пожаревац. сл. 137.

⁵⁷ Филиповић 2009: 172, сл. 5/2.

⁵⁸ Стојић, М. (2003), *Veliki vetren*. Београд. 315.

⁵⁹ Рашковић, Д., Трифуновић, М. (2004), Касноантичка и рановизантијска археолошка налазишта Јастрепца, прилог планирању заштите природног добра. *Заштита природе* 55/1: 73–74, сл. 3.

⁶⁰ Трбуховић, В., Трбуховић, Ј. (1970), *Доња Топоница: дарданска и словенска некропола*. Прокупље и Београд.

⁶¹ Филиповић 2009: 176, сл. 6/5,6;7/1.

⁶² Филиповић 2009: 176, сл. 7/2.

⁶³ Булатовић, А. (2007), *Врање*. Београд и Врање. 261, Т. LXXXIV/54.

⁶⁴ Филиповић 2011: 179.

⁶⁵ Тодоровић 1968: 71.

⁶⁶ Тодоровић 1968: 69–71.

халштатских племена код којих је овакав облик мача настао под утицајем грчке махаире.⁶⁷ Најсличнији примимерци оваквог ножа потичу из Купинова,⁶⁸ Согина,⁶⁹ Доњих Ламинаца,⁷⁰ Паке,⁷¹ Рибића⁷² и реке Љубљанице.⁷³ Ножеви са поменутих локалитета опредељени су у последњи век старе ере.⁷⁴

*

Услови налаза депоа са локалитета Паклеш-Васиљевац не дозвољавају да се ближе одреди његова сврха похрањивања. На површини пронађено је свега десетак фрагмената керамике од којих се за неколико комада са приличном сигурношћу може рећи да припадају производима латенских грнчарских радионица. Неколико масивнијих камених блокова расутих у близини, својим приближно квадарним обликом указују на могућност евентуалне, мање обраде у грађевинске сврхе, али с обзиром на то да је читаво подножје Ртња препуно разноразним каменим формама могуће је и да је реч о природној творевини. Велика удаљеност (око 700–800 m) од најближег извора воде и изражено сурови, планински услови који владају у овој области током зимског периода, додатно компликују помисао о неком озбиљнијем, сталном насељу из латенског периода, мада се не може искључити могућност о постојању усамљене стамбене конструкције или привременог кампа.

Садржај оставе у потпуности одговара налазима из гробова са шире територије Скордиска, али у близини ископа нису примећени остаци урни или костију. Према изгледу који смо затекли тешко је говорити да је у питању гробни прилог, с обзиром на то да се ради о концентрацији мањих рупа растурених на површини од 20–30 m², чија дубина не прелази 30 cm. Чињеница да ниједно од 4 пронађена копља није ритуално савијено, делимично иде у прилог претпоставци да се не ради о гробном инвентару.

Могућност да се ради о култном месту или остави са расположивим подацима није могуће потврдити, али постоји пар лабавих индиција које би се на овом месту могле поменути. Познато нам је из дела античких аутора (Цезар, Плиније, Лукан, итд.) да су келтски народи били велики поштоваоци природе, а нарочито одређених биљака и животиња које су често ритуално прикупљали у магијске и медицинске сврхе, док је одабир култног места често био сведен на стари храст, камени гробен

⁶⁷ Цермановић А. (1957), Грчки тип кривог мача у нашој земљи. *Весник Музеја ЈНА* 4: 74–82.

⁶⁸ Majnarić-Pandžić 1970: T. 13/13.

⁶⁹ Majnarić-Pandžić 1972–1973: 58, T. 4/2.

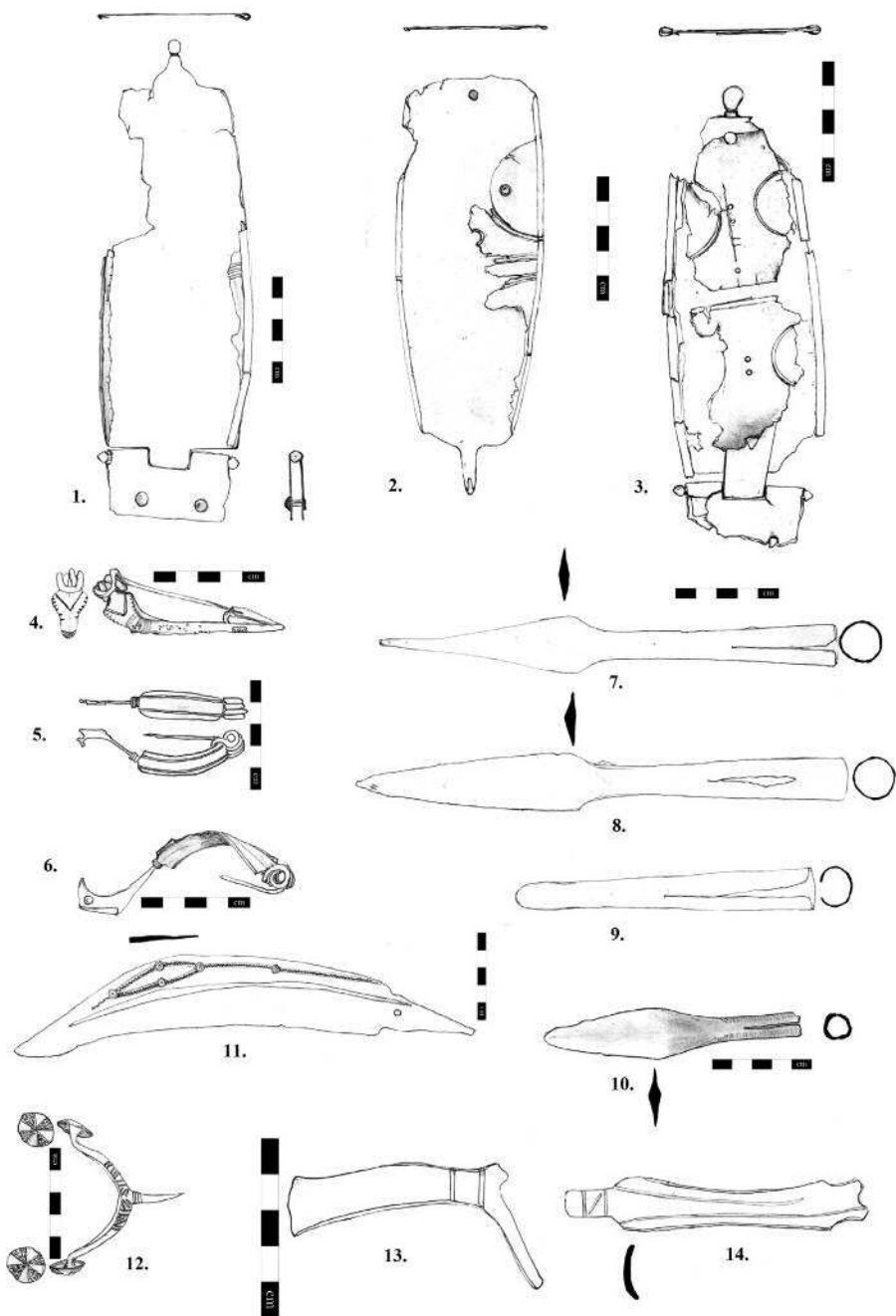
⁷⁰ Truhelka 1901: T. 6/1.

⁷¹ Dizdar, Potrebica 2014: T. 4/3.

⁷² Čurčić, V. (1900), Ein Flachgräberfeld der Iapoden in Ribič bei Bihać. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina* 7: 6, 14.

⁷³ Gaspari, A. (2007), The Ljubljana River – Evidence for a Late Iron Age Ritual Site in the Southeastern Alps (Slovenia). *Blut und Wein. Keltisch-römische Kulturpraktiken. Protohistoire Européenne* 10: 150, T.2/2.

⁷⁴ Dizdar, Potrebica (2014), Late la tene warrior grave from Mali Bilač (Požega valley, Croatia), *Opera instituti archaeologici Sloveniae* 30: 365

T 1.

или неко друго место природне лепоте⁷⁵. Наравно, овде се ради о друидима из Галије и Британије, али ако се ишта од те традиције пренело на балканске Скордиске, онда би подножје Ртња било примамљиво место за обављање култних делатности. Заправо, Ртањ је једна од најпознатијих планина у Србији по богатству лековитог биља од којих су неке ендемске врсте (*Satureja Montana* – *Ртањски чај*). Богатство лековитог биља на Ртњу је од давнина поштовано у традицији нашег народа, па се на дан св. Јована Биљобера организује екскурзија травара који тада у част поменутог свеца прикупљају лековито и друго биље. Сам положај Васиљевца пружа транспарентан поглед на планину Ртањ (Сл.3.) и готово читаву Сокобањску котлину, што у комбинацији са природном лепотом околног крашког пејзажа оставља импресиван утисак на сваког посетиоца, што је такође могло утицати на одабир места за спровођење праисторијских култова. У том случају предмети из оставе би могли бити дарови одређеном божанству.

Без археолошких истраживања, за било коју од изложених претпоставки немамо довољно доказа, а с обзиром да је читав депо непрофесионално ископан и прикупљен, тешко да ће мо икада добити довољно адекватан одговор на постављено питање. Можда је једини прихватљиви одговор да се ради о усамљеној остави металних предмета, која је дејством ерозије или неких других фактора растурена по околини.

Не улазећи даље у расправу о намени и улози одабраног места за депоновање анализираних предмета, битно је нагласити да су налази ламиначких копчи и фибула типа Језирине, до сада једино познати налази ових предмета на југу Балкану. Иначе, материјал из млађег гвозденог доба на оближњим теренима досада углавном потиче са градинских локалитета: стеновитог брда Поповица у клисури Моравице, недалеко од Сокобање, а преко пута тврђаве Сокоград, за који се према количини прикупљеног керамичког материјала може рећи да представља развијеније насеље⁷⁶; затим на локалитетима Сврљиг-града, Облик, и Сигнал II у оближњој сврљишкој општини⁷⁷; локалитет Чукар–Бољевац на обронцима Малог Јастрепца у алексиначкој општини⁷⁸.

Резиме

Историјски музеј Србије је током 2014. године, обогатио своју збирку металним налазима из депоа пронађеног у околини Сокобање. Тачније, депо потиче са зарављеног платоа на брду званом *Васиљевац* које се налази на југозападном ободу планине Ртањ у атару села Врмца, 14 km северозападно од Сокобање. Депо са Васиљевца се састоји из 63 артефакта различите намене и 68 фрагмента бакарног лима, који чине остатке посуда и појасева. Из инвентара оставе највећу пажњу привлаче 4 појасних копчи типа Ламинци, 2 фибуле типа Језерине, 2 бакарне фибуле, 6

⁷⁵ MacCulloch, A. J. (1911), Tree and plant worship, in: *The religion of ancient celts*. Edinburgh. 198–207.

⁷⁶ Подаци о локалитету на Поповици су добијени на основу керамичког материјала и писменог извештаја из праисторијске збирке Народног музеја Ниш.

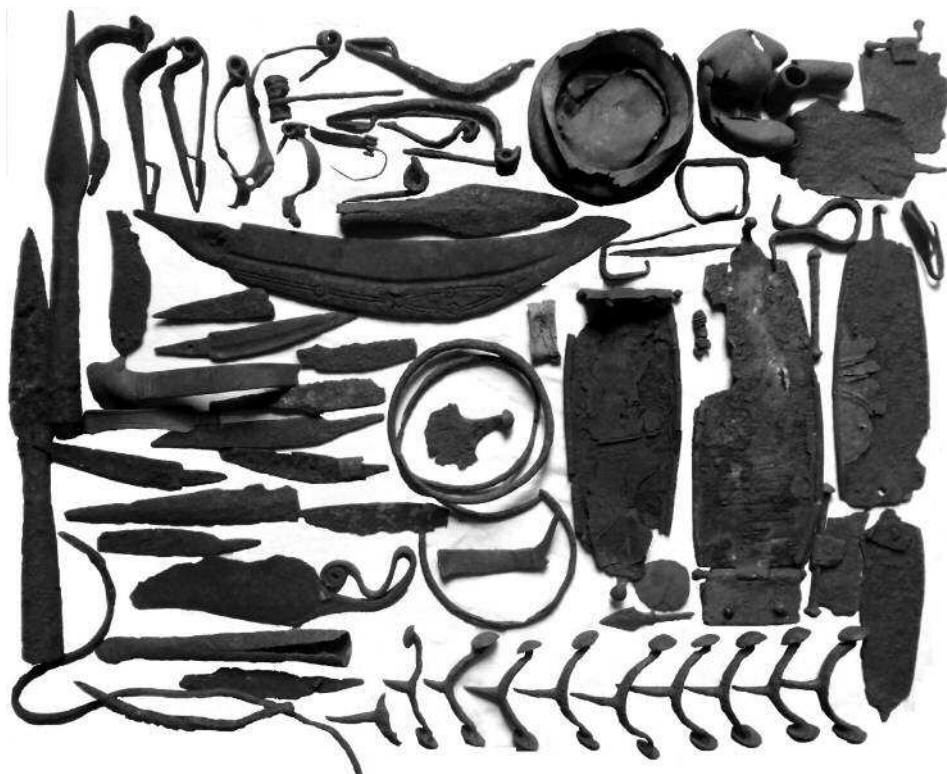
⁷⁷ Филиповић, В. (2008), *Праисторијска налазишта у околини Сврљига, Зборник радова НМ Ниш* 16/17: 9–42.

⁷⁸ Рашковић 2004; Стојић 2006; Филиповић 2009.

гвоздених фибула, 3 гвоздене наруквице, гвоздени прстен, 2 симпулма типа Паскете, 10 мамуза, 4 копља, 10 мања гвоздена ножа, већи бојни нож са орнаментом и још пар десетина мање занимљивих предмета попут окова, игли, жице итд. Сви налази су одређени у финалну фазу млађег гвозденог доба (LT D1 или LT D2) и могу се повезати са келтском популацијом.

Сл. 1. Гвоздена фибула са фасетираним луком и урезаном декорацијом из депоа са лок. Паклеш-Васиљевац.

Сл. 2. Сви препознатљиви предмети из депоа са лок. Паклеш-Васиљевац.

Сл. 3. Поглед на лок. Паклеш-Васиљевац и југозападне обронке Ртања.

Petar Milojević
Dragan Milanović

DEPOT OF THE LATIN METAL OBJECTS FROM THE SOUTHERN SLOPES
OF THE RTANJ MOUNTAIN

This paper is on the analysis of metal objects, which appeared as an accidently to the Historical Museum of Serbia. The found depot originates from the Southern slopes of the Rtanj Mountain, more precisely from the top of the hill called Vasiljevac, which is in the area of the village Vrmdza (Sokobanja). According to these characteristics, the objects belong to the period of early Iron Age and they can be ethnically connected to Celtic population.